

OILAVIY ZO‘RAVONLIKKA UCHRAGAN AYOLLARNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

X.S.Xodjayeva

Aniq va Ijtimoiy fanlar universiteti magistri

Annotatsiya: *Ushbu maqola oilaviy zo'ravonlik holatlarida jabrlanuvchi ayollarning xatti-harakatlarining psixologik omillari va xususiyatlarini tahlil qilishga bag'ishlangan. Ta'kidlanishicha, zo'ravonlik muammosi allaqachon butun dunyo bo'ylab tarqalgan va shunga qaramay, "yopiq" mavzu sifatida ko'rib chiqilishda davom etmoqda. Ayollarda jabrlanuvchi xulq-atvori shakllanishining zaruriy shartlari, shuningdek, disfunktsiyali oila sharoitida ayollarda psixologik himoya mexanizmlarining motivlari va namoyon bo'lishi ko'rib chiqiladi. Ta'kidlanishicha, munosabatlarning yetishmasligi, shuningdek, bolalik davridagi psixotravmatik tajriba va ota-onalarning xatti-harakatlar modeli tufayli qurbon bo'lgan ayollar o'zlarining oila tizimiga qabul qilinganligini his qilish uchun o'zlarining "men" larini qurbon qilishga moyildirlar.*

Kalit so'zlar: *oiladagi zo'ravonlik, psixologik xususiyatlar, jabrlanuvchining xatti-harakati, jabrlanuvchi ayollar, psixologik himoya mexanizmlari.*

Oiladagi zo'ravonlik - bu nazorat qilish, qo'rqitish va qo'rquv uyg'otish uchun jismoniy, og'zaki, hissiy va iqtisodiy zo'ravonlikning takrorlanuvchi va kuchayuvchi tsiklidir. Ayollarga nisbatan zo'ravonlik - bu ayol bilan yaqin yoki boshqa muhim munosabatda bo'lgan shaxs tomonidan amalga oshiriladigan haqiqiy yoki tahdid ostidagi jismoniy, jinsiy, psixologik yoki iqtisodiy zo'ravonlik va kamsitish [1]. Oiladagi zo'ravonlik - bu oilaviy munosabatlarda hokimiyat va nazoratga erishishga qaratilgan xatti-harakatlar tizimi [2].

Oiladagi zo'ravonlik muammosi ayollarga qarshi eng qadimiy jinoyatlardan biridir. Bu muammo 20-asrning o'rtalaridan boshlab jamiyatda faol ko'tarilib, muhokama qilina boshladi. Shuni ta'kidlash kerakki, bu masala bugungi kungacha dolzarbligicha qolmoqda. Shu bilan birga, oiladagi zo'ravonlik muammosiga munosabat juda noaniq: bir tomondan, jamiyatda erkaklarning ustun roliga kata o'rin beriladi, shuning uchun nikohda zo'ravonlikka chidagan ayollarga nisbatan munosabat biroz noaniqdir ("u erini o'zi tanladi", "u o'zi janjal qo'zg'atadi", "nega unga chidaydi). Boshqa tarafdin ayollarga farzandlari bilan birga o'z erlaridan himoyalinish imkoniyatini beruvchi markazlar va xayriya tashkilotlari sonini ko'paytirish zarurligi jamiyatda faolroq muhokama qilinmoqda.

Mavzuning dolzarbligi shundan iboratki, ayollarga nisbatan oiladagi zo'ravonlik ijtimoiy muammo sifatida ko'rila boshlagan va jamiyat tomonidan salbiy baholangan. Amerika va Yevropada bu 1970-yillarda, nikohda va ishda erkaklar va ayollar o'rtasidagi tenglik g'oyalari keng e'tirof etilganda sodir bo'ldi. Bularning barchasi nodavlat xotin-qizlar tashkilotlari, gender tadqiqotlari bo'yicha mutaxassislar va ijtimoiy xodimlar tufayli sodir bo'ldi [3]. 1975 yilda Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) Mexiko shahrida ayollar

bo'yicha birinchi jahon konferentsiyasini o'tkazdi. Ushbu konferentsiyada qilingan chaqiriqlar natijasida 1976 yilda BMT Bosh Assambleyasi BMTning Ayollar taraqqiyot jamg'armasini tashkil etish to'g'risida qaror qabul qildi [4].

Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST) tomonidan 2005 yilda oiladagi zo'ravonlik bo'yicha o'tkazilgan birinchi global tadqiqotga ko'ra, intim sheriklar tomonidan zo'ravonlik ayollar hayotidagi zo'ravonlikning eng keng tarqalgan shakllaridan biri hisoblanadi - bu notanish yoki tanishlar tomonidan jismoniy zo'ravonlik yoki zo'rlashdan ko'ra ancha keng tarqalgan [5].

Zo'ravonlikka uchragan ayollarga turli xil salbiy omillar ta'sirida bo'ladilar. Buning oqibatlari sog'lig'ining yomonlashishi, ruhiy holati, jamiyat a'zosi sifatida xatti-harakatlarining yomon tomonga o'zgarishi bo'lishi mumkin, bu uning kasbiy fazilatlari va boshqa odamlar bilan munosabatlariga ta'sir qiladi. Salbiy hissiy kechinmalarning butun yukini o'z zimmasiga olgan va sog'lig'ining yomonlashishi tufayli ayol o'z faoliyatining turli sohalarida, xoh bolalarni tarbiyalash, xoh kasbiy faoliyat va boshqa har qanday sohada o'zini to'liq anglay olmaydi, chunki u zo'ravonlik oqibatlarini bartaraf etishga katta kuch sarflaydi.

Nazariy jihatdan, oilaviy hayotdagi zo'ravonlik muammosi bir qator mualliflarning asarlarida faol o'rganilgan (L. Berkovits, I. V. Gorshkov, V. P. Gorinov, R. I. Eruslanova, T. A. Zabelina, A. S. Sinelnikova, A. I. Tashcheva, Bradshaw).

Qoida tariqasida, zo'ravonlikning bir necha turlari ajratiladi:

- jismoniy - jismoniy kuch ishlatish bilan tahdid qilish, qo'rqituvchi imo-ishoralar va kuch ishlatish - zarbalar va kaltaklar shaklida namoyon bo'ladi;

- jinsiy - erkakning kuch ishlatishi yoki uning tinimsiz bosimi natijasida ayolning xohishiga qarshi shahvoniy xarakterdagi xatti-harakatlarni sodir etish, shuningdek, sherigini u uchun nomaqbul bo'lgan jinsiy aloqa usullarini qo'llashga ko'ndirish;

- hissiy-psixologik - ayolning psixologik ehtiyojlarini e'tiborsiz qoldirish, doimiy tahdid va tahqirlash, izolyatsiya qilish, unga qarshi oilaviy koalitsiya yaratish natijasida yuzaga keladi, shuningdek, urning xotiniga nisbatan sovuq munosabati shaklida namoyon bo'ladi;

- iqtisodiy - jabrlanuvchi ayolning yashash vositalariga egalik qilish va uni nazorat qilish imkoniyatini rad etishda, shuningdek, daromadlarini yashirishda, bolalarni boqishdan bosh tortishda, oila pullarini isrof qilishda va hokazolarda namoyon bo'ladi.

Zo'ravonlikning psixologik mohiyatini o'rganish "viktimlik" tushunchasini o'rganmasdan mumkin emas. Psixologiyada viktimizatsiya shaxs tomonidan orttirilgan jismoniy, aqliy va ijtimoiy xususiyatlar uni jabrlanuvchi bo'lishga moyil qilishi sifatida tushuniladi [6]. Gap shundaki, har qanday zo'ravonlik harakati subyekt va obyektning mavjudligini nazarda tutadi. Zo'ravonlik subyekti zo'ravonlik harakatini sodir etgan shaxsdir. Zo'ravonlik obyektini zo'ravonlik harakati sodir etilgan shaxs/shaxslardir. Zo'ravonlikning ba'zi shakllarida ular birlashtiriladi, lekin ko'pincha ular ikkita alohida tadqiqot obyektini hisoblanadi.

E.S. Fominix viktimlikning psixologik mexanizmlarini o'rganar ekan, qurbonlikka uchragan shaxs, qoida tariqasida, chidamlilik yetishmovchiligini boshdan kechiradi va

qurbonlikning o‘zi shaxsiy xususiyat sifatida “xulq-atvorda mustahkam o‘rnashib olgan, shaxsning hayotiy imkoniyatlarini bog‘lab, uning to‘laqonli hayot kechirishiga to‘sqinlik qiladi” degan xulosaga keladi [7].

Biroq, psixologlar tomonidan hali ham qurbonning umumiy portreti shakllantirmagan. A.M. Matusevich va L.V. Kubishko jabrlanuvchilarning individual psixologik xususiyatlariga quyidagi xususiyatlarni kiritadi: o‘zini o‘zi qadrlash darajasi, empatiya, subyektiv nazorat darajasi, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash hissi, tashvish, muloqotda jasorat, introspeksiya, radikalizm, umidsizlik darajasi [8].

Bir qator hozirgi psixologik tadqiqotlar ayolning qurbonligi, uning oiladagi zo‘ravonlikka moyilligi va shaxsning tanqidiyligi darajasi o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniqlashga va tushunishga harakat qilmoqda (A.M.Barishpolets va A.Yu.Xolodov, V.S.Kiselev, N.N.Biktina).

A.M. Barishpolets va A.Yu. Xolodov "ko‘pincha zo‘ravonlik qurboni bo‘lgan ayollar o‘zlarining xavfsizligiga, passivligiga va haddan tashqari ehtiyotkorlikka intilishlariga moyil bo‘lganlardir" degan xulosaga keladi [9]. Oiladagi zo‘ravonlik qurboni bo‘lish tendentsiyasining psixologik prognozlariga itoatkorlik, passiv hayotiy pozitsiya va xatti-harakatlarda haddan tashqari ehtiyotkorlik kiradi, mualliflar buni "passiv xatti-harakatlar modeli" deb atashgan.

V.S. Kiselev, aksincha, jabrlanuvchining qurboni bo‘lishi, bir tomondan, javob tajovuzkorligi va provokatsiyaga moyillik bilan, ikkinchi tomondan, o‘zini qurbon qilishga moyillik, o‘zini past his qilish va o‘zini past baholash bilan bog‘liqligini ko‘rsatadigan ma‘lumotlarni e‘lon qiladi [10]. Taqdim etilgan ma‘lumotlarga ko‘ra, faol-agressiv hayotiy pozitsiyaga ega bo‘lgan ayollar va passiv hayotiy pozitsiyaga ega bo‘lgan ayollar zo‘ravonlikka uchrashga teng darajada moyil. Uning fikricha, oiladagi zo‘ravonlik qurboni bo‘lgan ayollar yuqori yoki o‘ta past tanqidiylik, vaziyatni baholashga harakat qilish yoki xavf va tanqidiy vaziyatlarga e‘tibor bermaslik bilan ajralib turishi mumkin.

Shunday qilib, xulosa o‘rnida ta‘kidlash lozimki nikoh munosabatlari tizimida ayollarning viktin xatti-harakatlarining psixologik xususiyatlariga shaxsiy xususiyatlar va holatlarning keng doirasi, shuningdek, ayollarning oilaviy zo‘ravonlik qurboni bo‘lishga shaxsiy moyilligini belgilovchi tashqi va ichki omillar majmui kiradi. Biroq, psixologik tadqiqotlarda keltirilgan ma‘lumotlar juda ziddiyatli va bizga oilaviy zo‘ravonlik qurboni bo‘lgan ayolning psixologik portretini shakllantirishga imkon bermaydi. Oiladagi zo‘ravonlikni oldini olish uchun jamiyatda ayollarga nisbatan kamsitishlarga qarshi siyosatni yo‘lga qo‘yish, inqirozli vaziyatlarda ayollarga psixologik yordam va reabilitatsiya qilishning turli dasturlarini joriy etish, shuningdek, ayollarning viktin xatti-harakatlarini oldini olish va tuzatishga qaratilgan psixologik va amaliy chora-tadbirlar tizimini ta‘minlash zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI:

1. Практические методы оказания помощи жертвам насилия: брошюра / программа правовых инициатив для стран Центральной и Восточной Европы Американской ассоциации юристов [Электронный ресурс]. - 2005. - Режим доступа: <http://dv.projectharmony.ru/chto/vliyanie.html>.
2. Платонова, Н.М. Насилие в семье. Особенности психологической реабилитации / Н. М. Платонова, Ю. П. Платонов. – СПб.: Речь, 2004. – 154 с.
3. Шакина, В.А. Что мы понимаем под насилием в семье / В.А. Шакина, В.Б. Шакин. Программа «Сотрудничество местных сообществ по предотвращению насилия в семье» американской некоммерческой организации "Проект Гармония" [Электронный ресурс]. - 2002 - Режим доступа: <http://dv.projectharmony.ru>.
4. Чуткова, И. Жизнь без насилия это наше право: региональная информационно-просветительская кампания в Республике Беларусь / И.Чуткова. Кампания ЮНИФЕМ в защиту прав женщин на жизнь без [Электронный ресурс]. – 2002. - Режим доступа: <http://www.nasilie.net>.
5. Историческое глобальное исследование в области насилия в семье: доклад ВОЗ о насилии в семье / [Электронный ресурс].- Женева-Лондон, 2005. - Режим доступа: rendlergarciam@who.int.
6. Малкина-Пых, И. Г. Психология поведения жертвы. М., 2006. 1008с.
7. Фоминых, Е.С. Психологические механизмы виктимности // Концепт. 2014. №5. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/psihologicheskiemehanizmy-viktimnosti>.
8. Матусевич, А.М. Психологические аспекты виктимности // Молодой ученый. 2014. № 8 (67). С. 924-927. URL: <https://moluch.ru/archive/67/11321/>.
9. Баришполец А.М., Холодов А.Ю. Исследование отдельных поведенческих форм, способствующих подверженности женщин насилию // Психология и педагогика: методика и проблемы практического применения. 2016. №49-1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/issledovanie-otdelnyhpovedencheskih-form-sposobstvuyuschih-podverzhennosti-zhenschin-nasiliyu>.
10. Киселев, В.С. Виктимное поведение жертв домашнего насилия / В. С. Киселев, Д.Д. Хомлюк. // Молодой ученый. 2019. № 28 (266). С. 126-128. URL: <https://moluch.ru/archive/266/61630/>.